

A Sirák fia könyvének forrásai – kérdések és válaszok

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. A szöveggel kapcsolatos források; 2.1. Héber kéziratok; 2.2. A görög kódexek; 2.3. A latin szövegek (VL-Vg); 2.4. A szír szövegek; 2.5. Kopt szövegek; 3. Konklúzió.

Tamás Kocsis: *Sources of Sirach: Questions and Answers*

Thanks to research in the previous century, several hitherto unknown sources written in Hebrew containing the text of Sirach became accessible. Informed by these, scholarly enquiries concerned with this Book were also given new impetus, especially in the area of textual criticism. Individual sources afford inferences about the original teaching of the Book, as well as about the expanded textual variants evolving out of its multiple translations and additions, emerging in a variety of forms in the course of time. With a view to separating the original from the additions, it is indispensable that the available manuscripts be scrutinised and juxtaposed. To this end, individual sources grouped by language (Hebrew, Greek, Latin, Syriac and Coptic) have been examined. The present paper supplies a brief overview of major investigations into these sources furnishing concise summaries of the related findings and queries, as well as providing insights into the process of source analysis.

I. Bevezetés

A Sirák fia könyvének prologusa már korábban is felkeltette a kutatók érdeklődését. Nemcsak annak görög nyelve, hanem a benne található megjegyzés is sokakat kíváncsivá tett a könyv eredetét és formálódását illetően:

„Legyetek elnézők, ha a – különben gondos – fordítás kifejezései itt-ott nem elég tökéletesek. Hiszen nem mindegy, hogy valaki héber eredetiben olvas-e, vagy más nyelvre lefordítva” (*Sirák fiának prologusa*).

Az eredeti héber szöveg ismeretének hiányában, melynek létezésére sokáig csak az arra való utalásokból következtethettek,¹ a könyvvel kapcsolatos

1 Az előszóban említett héber szöveget Szent Jeromos ismerhette, azonban a latin nyelvű fordításához nem használta fel. Utalásokat találhatunk még a rabbinikus irodalomban. Vö. GILBERT, M., „Où en sont les études sur le Siracide?”, in *Biblica* 92 (2011) 161–162. (Pontificio Istituto Biblico, Roma).

szövegkritika is mindössze az ismert görög, latin és szír fordításokat használhatta fel, amely nem sok érdeklődést váltott ki a könyvet apokrifnak tekintő protestáns (és rabbinikus) körökben. Így volt ez egészen a XIX. század végéig. 1896. május 13-án S. Schechter egy kairói genizában talált tekercsben azonosította a Sirák fia könyvének egy részét (Sir 39,15b–40,8).² Ezt követően az idáig ismeretlen héber szöveg folyamatosan bővült egészen napjainkig.³

Ezek a felfedezések újabb lendületet adtak a kutatásoknak, és egyúttal szükségessé tették az egyes kérdések újra átgondolását is. Ehhez a munkához a héber szöveggel együtt még több forrásanyag áll rendelkezésünkre, amely egyszersmind szövegkritikai nehézségekhez vezet. Az elmúlt évszázad során több elmélet is született a szövegek eredetét, hitelességét, valamint az azokban található kiegészítések és betoldások értékelését illetően, azonban még mára sincs egyöntetű válasz a kérdésekre. Erről tanúskodnak azok az utóbbi tanulmányok, amelyek az újabb kutatási eredményeket a már meglévő elméletekkel összevetve próbálnak rámutatni a Sirák fia könyvével kapcsolatos ismeretek hiányosságaira, valamint a jelenlegi kutatás helyzetére.⁴ Jelen tanulmányban ezek közül csupán a forrásokra vonatkozó ismereteket és kérdéseket vizsgáljuk.

2. A szöveggel kapcsolatos források

Az ismert forrásokat tekintve kézenfekvő azt állítani, hogy a nemrég megtalált héber szövegtöredékek (HbII) a nagyapa első és eredeti írásával (Hb I) köthetőek össze. Az ismert görög szövegek az unoka által készített fordítás (Gr I) különböző időben készített másolatai (Gr II), a szír és a latin változatok pedig ezek alapján készültek el. A kérdés azonban közel sem ilyen egyszerű. Az ezzel kapcsolatos kutatások rendkívül sokféle szövegváltozat-

2 A kéziratok közül az MSS A és B publikációja megtalálható: SCHECHTER, S. – TAYLOR, C., *The Wisdom of Ben Sira: Portions of the Book of Ecclesiasticus from Hebrew Manuscripts in the Cairo Genizah Collection*, Presented to the University of Cambridge by the Editors, Cambridge 1899.

3 A század közepén töredékeket találtak Qumránban (1962) és Massadában (1965), legutóbb, 2011-ben pedig újabb szövegrészt fedeztek fel (MS D) lásd SHULAMIT, E. – RAND, M., „A New Fragment of the Book of Ben Sira”, in *Dead Sea Discoveries* 18 (2011) 200–205.

4 Lásd GILBERT, „Où en sont les étudessur le Siracide?”, 161–181., GILE, J., „The Additions to Ben Sira and the Book’s Multiformal Textual Witness”, in J.-S. REY – J. JOOSTEN, *The Text and Versions of the Book of Ben Sira*, (Supplements to the Journal for the Study of Judaism 150), Brill 2011, 237–256.

ról számolnak be, amelyeket a korabeli szövegmásolók és fordítók sokszor új jelentéssel és kiegészítésekkel láttak el. Ezeknek a „toldalékoknak” ismeretében szükséges az egyes szövegeket vizsgálni és értékelni.

Érdemes összegyűjteni mindenekelőtt a különböző forrásokat egyenként: azokat, amelyeket már korábban is ismertünk, és az újonnan megtaláltakat is. Az ekként kapott forrásanyag azonban nagyon darabos és rendezetlen önmagában, főként a héber szövegtörödékeket tekintve, melyeket egy évszázad során kisebb-nagyobb részekben fedeztek fel, és amelyek között több párhuzamos töredéket is találhatunk, melyek keletkezését különböző időszakokra datálják. Éppen ezt a feladatot látják el azok az összegző munkák, amelyek amellet, hogy egy csokorba rendezik a meglévő forrásokat, rendszerezik és elemzik is azokat. Ezek alapján egyenként is megvizsgálhatjuk, hogy melyek azok a források, amelyekre támaszkodhatunk a további kutatások során; illetve jelenleg melyek azok a munkák, amelyek az egyes forrásokat szisztematikusan összegyűjtötték.

2.1. Héber kéziratok

Habár a héber szöveg hiányos és erősen szétdarabolt, a kutatók többsége mégis ezt tartja leginkább mérvadónak az összes ismert forrás közül. Éppen ezért fordítanak nagy figyelmet ezek eredetének és tulajdonságainak megismerésére.

Az első összefoglaló munkák közül kiemelkednek az Israel Lévi, Norbert Peters vagy Rudolf Smend által készített gyűjtemények, amelyek az akkor megtalált szövegeket, illetve azok fordítását közlik, rendszerezik és kommentálják.⁵ A szövegek folyamatos gyarapodása a későbbiekben is szükségessé tette az efféle rendszerező munkát, ami a héber szöveget illetően egészen napjainkig tart. Ezek közül megemlíthetjük I. Lévi újabb összegző munkáját, amelyre támaszkodva F. Vattioni is elkészíthette poliglottját, amely már az 1964-es Masszadában talált szövegeket is tartalmazta.⁶ Említést

5 Lásd francia nyelven két kötetben: LÉVI, I., *L'Ecclésiastique ou Sagesse de Jésus, fils de Sira. Text original hébreu édité, traduit et commenté*, Paris 1898, 1901.; német nyelven: PETERS, N., *Der jüngst wieder aufgefundenen hebräischen Text des Buches Ecclesiasticus untersucht, herausgegeben, übersetzt und mit kritischen Noten versehen*, Freiburg i. Br. 1902.; SMEND, R., *Die Weisheit des Jesus Sirach erklärt*, Berlin 1906; angolul: BOX, G.H. – OESTERLEY, W.O.E., *The Book of Sirach*, in R. H. Charles (ed.), *Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English*, Oxford 1913, 268–517. Ezek a héber MSS A,B,C,D,E akkor ismert részeit közlik.

6 Lásd LÉVI, I., *The Hebrew Text of Book of Ecclesiasticus*, Leiden 1951.; VATTIOLI, F., *Ecclesiastico. Testo ebraico con apparato critico e versioni greca, latina e siriana*, Napoli 1968. Lévi szövegét

érdemel M.H. Segal is, aki a héber szöveg kialakulását vizsgálva kísérletet tett arra, hogy a még hiányzó szövegrészleteket pótolja az ismert görög, latin és szír másolatokból készített fordítás alapján (retroverzió). Az így kapott teljes héber szöveg, valamint a módszer kapcsán számos vita született, mivel többen ezt a teljességre való törekvést a szöveg hiteltelenné válásának tekintik (lásd később).⁷ Szintén említést kell tenni a tavaly nyáron elhunyt Ze'ev Ben-Hayyim héber nyelvtudós munkájáról, amely az MS F, valamint az MSS C és D töredékek újonnan talált részeit még nem tartalmazza, ugyanakkor megtalálható benne a szövegben szereplő szavak konkordanciája nyelvtani elemzéssel együtt.⁸

Mindezeket figyelembe véve legutóbb Pancratius C. Beentjes gyűjtötte össze és rendszerezte az általa ismert összes töredéket. Ez a mű tartalmazza az egyes kéziratokat egyenként külön-külön, majd a könyv második részében egymás mellé helyezi a párhuzamos részeket, szinopszist alkotva. Bevezetésében külön kitér a fent említett gyűjteményekre is, melyeket gondos vizsgálat után jellemez és maga is felhasznál.⁹ Ugyanezeket a forrásokat említik azok a kutatók is, akik a héber szöveg rendszerezett közlése helyett inkább azok modern nyelvű fordításait mutatják be sokszor szövegkritikai apparátussal bővítve.¹⁰ Azóta ismét újabb töredékeket találtak, melyet a Héber Akadémia nyelvészprofesszora Shulamit Elizur különböző folyóiratokban tett közzé.¹¹

illetően P. Beentjes számos hibát vél felfedezni, amelyeket saját művében korrigál. Vö. BEENTJES, C.P., *The Book of Ben Sira in Hebrew: a Text Edition of All Extant Hebrew Manuscripts and a Synopsis of all parallel Hebrew Ben Sira Texts*, (Supplements to Vetus Testamentum 68), Leiden 1997, 1.

- 7 Lásd SEGAL, M. H., *Seper ben-Sira' haššalem*, Jerusalem 1958. A héber szöveg alakulásával kapcsolatos munkáját lásd *The Evolution of Hebrew Text of Ben Sira*, (The Jewish Quarterly Review 25), University of Pennsylvania Press, 1934, 91–149.
- 8 Lásd BEN-HAYYIM, Z., (ספר בן סירא) *The Book of Ben Sira: Text, Concordance, and an analysis of the vocabulary*, (Academy of the Hebrew Language and Shrine of the Book), Jeruzsálem 1973. A gyűjteményből kimaradt héber MS F kézirat kritikai szövegét később Alexander Di Lella, az Amerikai Katolikus Egyetem professzora publikálta 1988-ban. Lásd DI LELLA, A., „The Newly Discovered Sixth Manuscript of Ben Sira from the Cairo Geniza”, in *Biblica* 69 (1988) 226–238.
- 9 Lásd BEENTJES, *The Book of Ben Sira in Hebrew. 1–10*.
- 10 Lásd MORLA, V., *Los manuscritos hebreos de Ben Sira. Traducción y notas*, (Asociación Bíblica Española 59), Navarra 2012.
- 11 Az MS C kézirat néhány új töredéke: ELIZUR, S., ספר בן סירא של קטל הדש מהנוסח העברי של ספר בן סירא, Tarbiz 76, Jeruzsálem, 2007, 17–28.; ELIZUR, S., „Two New Leaves of the Hebrew Version of Ben Sira”, in *Dead Sea Discoveries* 17 (2010) 13–29.; Az MS D kézirat legújabb töredéke: ELIZUR, S. – RAND, M., „A New Fragment of the Book of Ben Sira”, in *Dead Sea Discoveries* 18 (2011) 200–205.

A fent említett munkákat tekintve azt mondhatnánk, hogy P. Beentjes gyűjteménye alapján – amennyiben a Shulamit Elizur által legfrissebben publikált töredékeket is hozzá vesszük – egy mélyreható kutatás alapjául szolgáló komplex, letisztázott héber forráshoz juthatunk. Maga P. Beentjes, nem sokkal könyvének megjelenése után az őt ért kritikákra reagálva tért ki a már korábban is számos vita tárgyát okozó „rekonstrukció” és „retroverzión” kifejezések fogalmi tisztázására.¹² Az általa bemutatott héber szöveget illetően ugyanis sokan kifogással éltek, hogy minimális javítással az eredeti formában jelenik meg, anélkül, hogy a hiányos mássalhangzókat, valamint a mondatokban lévő szótag- és szókimaradásokat kijavította vagy kiegészítette volna. A másik kritika a korábban már M. H. Segalnál említett retroverzión elkészítésének hiányából ered, miszerint a hiányos részeket az ismert görög, latin és szír források alapján rekonstruálni lehetne, így egy teljes szöveget kaphatnánk. Valóban egyszerűbbnek tűnik a teljes szöveg alapján dolgozni, főként akkor, ha egy jól kidolgozott kritikai apparátus alapján készül el. Másfelől elképzelhetőnek tartható az, hogy a meglévő héber szöveg szókészletét, nyelvét és stílusát megvizsgálva egy más nyelvű szövegből kíséreljük meg rekonstruálni a hiányzó darabot, mint ahogyan azt Segal is tette.

P. Beentjes ezzel szemben nem kíván kísérletezni a lyukak kisebb-nagyobb sikerrel történő befoltozásával, hanem a már biztosan meglévő és elérhető eredeti szöveg teljes tiszteletére helyezi a hangsúlyt. Inkább legyen egy itt-ott hiányos, de biztos szöveg, mintsem „egy újonnan alkotott – nem létező! – szöveggel” kiegészített teljes, amely számos felfedezetlen problémát takarhat.¹³ Habár korábban Ben-Hayyim és F. Vattioni is gyakran fordultak görög kódexekhez a héber szöveg rekonstruálása érdekében, ők főként a versek sorrendjében és a szöveg beosztásában alkalmazták azokat (gyakran tévesen).¹⁴

Beentjes álláspontját támasztja alá B. Wright és A. Minissale is, akik a görög szöveg vizsgálatából kiindulva jutottak arra a megállapításra, hogy ezek a fordítások mind irodalmi szempontból, mind pedig szinkronikus szempontból a szerző sajátos befolyásoltságából fakadó eltérések miatt komoly nehézségeket okoznak a héber szöveg megfelelő kiegészítését illetően.¹⁵ Éppen

12 Lásd BEENTJES, „Reconstructions and Retroversions”, 23–35.

13 *Uo.*, 23.

14 A görög szövegből átvett sorrend alapján kettévágták azt az egybefüggő szöveget (Sir 36,1-17), amely – mint később kiderült – a héberben egyértelműen egybe tartozik. *Uo.*, 24.

15 Benjamin Wright szerint, mielőtt valaki megkísérelné rekonstruálni a héber szöveget adott esetben az unoka görög fordítása alapján (Gr I), először szükséges megvizsgálni azokat a

ezért Beentjes munkája bevezetésében külön kitér (könyvének 2. részében) az egymás mellé helyezett héber szövegek szinkronikus vizsgálatának veszélyére. Az ilyen szinopszist egyszerű diakronikus és szinkronikus módon kell vizsgálni, és nem a kettőt szétválasztva. Ennek oka, hogy az egyes szövegek különböző időkben és gyakran más-más környezetből származnak, így azok összehasonlításakor vagy egymás mellé helyezésekor nagy figyelmet kell szentelni azon különbségeknek, amelyek egyébként újabb nehézséget okoznak a héber szöveg rekonstrukciója esetén.

Beentjes – Di Lellát idézve – leszögezi: „a visszafordítás műfaja jobb esetben bizonytalan művelet, rosszabb esetben pedig vakmerőség”.¹⁶ Maurice Gilbert szintén szembeesít a szövegek hiányosságából, illetve az egymástól gyakran különböző szövegtörödékekből fakadó nehézségekkel: egy adott részről sokszor kettő vagy három kézirat is tanúskodik, de egymástól különböző módon. Felmerül a kérdés: melyiket tekinthetjük az eredetihez legközelebbinek? Megjegyzi emellett, hogy az összegző-gyűjtő munkák mindössze egymás mellé állítják a lehetőségeket, azonban megoldást nem adnak. Éppen ezért van igény egy kellő érvekkel alátámasztott, jól megszerkesztett kritikai kiadásra. Ennek elkészítése azonban még túl korai – állapítja meg –, „előbb mélyebben el kell merülni magának a könyvnek és a töredékeknek ismeretében”.¹⁷

fordítási technikákat, amelyeket a fordító alkalmazott. A prológos és maga a fordított szöveg alapján figyelembe kell venni, hogy az eredetit pontosan átadni kívánó szerző miként oldja meg az egyes lexikális és nyelvtani problémákat, melyek a két nyelv között vannak. Másrészt szem előtt kell tartanunk a fordítás más görög fordítástól való függését (pl. LXX), valamint a fordítás szabadságát, vagy éppen szolgaiságát. Ezek alapján semmiféleképpen nem tekinthetünk el a fordító szubjektivitásától sem. Másfelől, amennyiben a fordító munkáját izomorfikus jellegűnek tekintjük, a héber-görög szókincsek változatossága esetén több szinonimával találkozhatunk, amely a visszafordításkor nem feltétlenül felel meg az eredetinek pl. ἀγαλλιαμα – öröm, örvendezés: שמחה (31,26), תפארה (6,31), גיל (30,23). Lásd *NETS Bible: Introduction to Sirach*). Vö. WRIGHT, B. G., *No Small Difference: Sirach's Relationship to its Hebrew Parent Text*, (Septuagint and Cognate Studies 26), Atlanta 1989. Ennek recenzióját lásd *Journal for the Study of Judaism* 21 (1990) 302–305. A Sirák fia könyvének szövege midrasztiikus tulajdonságokra utal, amely erősen meghatározhatta az egyes fordítások jellegét, akár a hébert, akár a görög szöveget vesszük. Lásd MINISALE, A., *La versione greca del Siracide confronto con il testo ebraico alla luce dell'attività midrastica e del metodo targumico*, (Analecta Biblica 133), (Pontificio Instituto Biblico), Roma 1995. A könyv recenzióját lásd PRATO, G. L., *Gregorianum* 79 (1998) 173–176.

16 Vö. BEENTJES, *Reconstructions and Retroversions*, 31.

17 Vö. GILBERT, „Où en sont les études sur le Siracide?”, 165. Vö. még UŐ, „Methodological and hermeneutical trends in modern exegesis on the Book of Ben Sira”, in PASSARO, A. – BELLIA, G. (red.), *The Wisdom of Ben Sira: Studies on Tradition, Redaction and Theology*, Berlin 2008, 1–3.

2.2. A görög kódexek

A görög szövegtanúk több szempontból is fontosak. Egyrészt mert az alexandriai kánonból ránk maradt szövegeket tartalmazó nagybetűs kódexeket a leghitelesebb szövegtanúknak tekinthetjük (a Tridenti Zsinat által – DH 1501–1508 – elfogadott Vulgata-kiadás latin szövegéhez való viszonyát tekintve számot kell vetni az egyes szövegváltozások hitelességével és kánoniságával).¹⁸ Másfelől, a teljes szöveg rendelkezésre áll, amely egyedülállóan fontos forrás a héber szöveg ismeretlen részeire való tekintettel. Ugyanakkor az idők során az egyes szövegek változásokon mentek át, különösen a görög szövegeket illetően, amely számos kérdést vet fel azok forrását, szövegkritikai osztályozását és egységességét illetően.

E változások megismerésének igénye a múlt század elején erősödött: az említett felfedezések hatására sokan vállalkoztak a görög kéziratok vizsgálatára és rendszerezésére. A cél legtöbb esetben az volt, hogy – immár a héber szöveg ismeretében – rávilágítsanak a görög szöveg eredetére és alakulására, és így meghatározhassák az idő közben hozzátoldott vagy átalakított részeket, valamint azok jellegét. Ezen kutatás alapján különbséget kell tenni az eredeti (az unoka által készített és a nagybetűs kódexek által tanúsított „egyszerűbb”) görög szövegmásolat (Gr I) és a későbbi, a másolók által egyéni módon kibővített szövegtanúk között (Gr II).

E kéziratok közül ki kell emelni mindenekelőtt a kései kurzív ms. 248-as kódexet, melyet szövegkritikai kommentárral összekötve tett közzé J. H. Hart 1909-ben. A kódex szövegét összevetve a héber töredékekkel, más görög szövegtanúkkal (különös tekintettel a *Syro-Hexaplával*) fény derülhetett az egyes kiegészítésekre, melyek a nagyobb LXX recenziók közül főként a Lucián-féle iskolához kötődtek (~ L²⁴⁸). A kiegészítések és változtatások számára való tekintettel (123 sor), továbbá a benne található alternatív prolóógus miatt az ms 248 szövege kiemelkedik a többi görög kézirat közül.¹⁹

Később J. Ziegler a Sirák fia görög szövegét az A. Rahlfs 1935-ös *Septuaginta* szövegkiadását felülbírálvá új beosztással látta el az ismert héber szöveg alapján. A forrásokat összeszedve (*Unzialhandschriften*

18 Kearns kiadott munkájának függelékében található dolgozat, lásd KEARNS, C., „The Divine Inspiration of the Added Passages”, in KEARNS, C., *The Expanded Text of Ecclesiasticus. Its Teaching on the Future Life as a Clue to Its Origin*, De Gruyter 2010, 303–310.

19 Lásd HART, J. H., *Ecclesiasticus: The Greek Text of Codex 248*, Cambridge 1909. Vö. még ZIEGLER, J., *Sapientia Iesu Filii Sirach*, Göttingen 1980, 64–66.

B N A C V, Minuskelhandschriften, Papyrusfragmente)²⁰ a nagybetűs kódexek alapján következtetett az unoka által készített fordításra, emellett rámutatott a szöveg egyes kiegészítéseire: 135 sort kisebb betűvel szedve jelölte meg az egyes görög nyelvű fordításokból eredő betoldásokat, melyek a különböző minuszkuásokból származnak. Ziegler máig népszerű görög szövege mellett kiegészítésképpen érdemes figyelmet szentelni még az Otto Wahl által 1974-ben közzétett munkára is, amely a Damaszkuszi Szt. János-féle *Sacra Parallela* (SP)²¹ alapján további 28 (görög) részt jelölt meg, melyek közül tízet eddig csupán a latin tradícióhoz fűződő glosszákból ismerhettünk.²² A Gr I legkorábbi másolatai (Gr II) alapján fennmaradt görög recenziókat (Gr II^{rec}) Ziegler további két csoportra osztja (a LXX recenziók alapján): az origenista (*O rezension*) és a már említett Lucián-féle (*L rezension*) recenziókra. Ilyen módon különbséget lehet tenni a másolók egyéni kiegészítései és az eredeti változat között, valamint, hogy a talált kiegészítések ki vagy mi alapján kerülhettek bele a másolt szövegbe.

Mint ahogy tudjuk, a forráskutatás nehézségei sokszor éppen a másolás folyamatából erednek. A Sirák fia könyvének eredetét kutatva a görög szövegek esetében is főként az ebből fakadó problémákkal kerülünk szembe. Elsőként fontos megjegyezni (főként a Hb I szövegét kutatva), hogy maga a Gr I is egy másolat, melyet a dédunoka készített (mint ahogyan az előszóból is kiderül). Nem zárhatjuk ki ezért annak lehetőségét sem, hogy már a „gondos fordítás” is bővíthetett különböző kiegészítésekkel vagy más jelentéstartalommal a szerzőt befolyásoló tényezők hatására (pl. a szerző fordítói szándékát, a nyelvtani megoldásait vagy a retorikai motivációit illetően).²³ Maga a Sirák fia prólógusa is azt sugallja, hogy a másolat afféle

20 Vö. ZIEGLER, *Sapientia Iesu Filii Sirach*, 53–56.

21 A 8. századi antológiát Karl Holl 1897-ben kiadott művében közli. Lásd: <https://archive.org/details/diesacraparalleloholl>

22 Lásd WAHL, O., *Der Sirach-Text der Sacra Parallela*, Würzburg 1974. A 28 cola közül 18 a Sirák fia könyvéhez kapcsolt glosszákhöz köthető, melyek közül 17 a latin hagyományból maradt ránk. További tíz eredete azonban meghatározatlan maradt: gyakran nem is kötődnek a szöveghez. Vö. J. CORLEY recenziója: AUWERS, J.-M. – PROKSCH-STRAJTMANN, É., *Concordance du Siracide: GrecII et Sacra Parallela*, (Cahiers de la Revue Biblique 58), Paris 2005, in *Review of Biblical Literature* (RBL) 05/2007.

23 A Prológus 21. versében szereplő ἰσοδυναμεί kifejezés kapcsán („a prospective systematic function/position of a translation determines its textual-linguistic make up which governs the strategies whereby a target text is derived from its original”), lásd WRIGHT, B. G., „Translation Greek in Sirach in Light of the Grandson’s Prologue”, in REY – JOOSTEN, *The Text and Versions of the Book of Ben Sira*, 75–77.

midraszitikus jelleget ötvöz azáltal,²⁴ hogy a kívánt szöveget a „héberül nem tudó” hallgatóság számára nekik megfelelő módon közli. Ebből nemcsak a már említett fordítás okozta szövegformálódás adódik, hanem az is, hogy a tanító szándékú szerző egyéni magyarázattal bővíti ki az eredeti szöveget. Éppen ezért tartja szükségesnek M. Gilbert a Gr I szövegét önmagában is megvizsgálni, függetlenül a rendelkezésünkre álló héber szövegtől, amit egyébként sem tekinthetünk annak biztos forrásaként (ld. R. De Zan munkája).²⁵

A másolás szubjektív jellege mellett egy másik tényezőt is figyelembe kell venni, amely nehézséget okoz a szövegekritika számára. Az utóbbi időben több tanulmány is rávilágított arra, hogy a görög kiegészítések eredetét tekintve, azok sokkal inkább egy olyan héber közegből származhatnak, amely nem azonos a GrI forrásával. A máig vitatott kérdés tehát, hogy melyik az a forrás, amelyre a kibővített görög szöveg támaszkodik, és amelyik már az egyes kiegészítések alapjaként is szolgált a későbbi, a kódexmásoló iskolák által tovább bővített szöveg számára. A kutatást Conleth Kearns mai napig számon tartott tézisének IV. fejezetében ismertetett elméletéből kiindulva kell elkezdni, amelyben a nyelvi szempontok mellett nagy hangsúlyt fektet a doktrinális és irodalmi szempontok vizsgálatára is, különös tekintettel az eszkatológiára. Kearns szerint a kibővített szöveg jelentős része az unoka számára rendelkezésre álló ősi szöveg (Hb I) alapján készült, esszénus körökből származó héber recenzió (HbII),²⁶ amely hatással volt a későbbi görög nyelvű másolatokra is (Gr II^{REC}). – Kearns „esszénus elmélete”²⁷ megosztotta a kutatók véleményét. Ki kell emelni közülük M.

24 MINISSALE, A., „La versione greca del Siracide confronto con il testo ebraico”, 151–258.

25 Vö. GILBERT, „Où en sont les étudessur le Siracide?”, 166. (DE ZAN, R., „Il culto che Dio gradisce. Studio del „Trattato sulle offerte” di SirGr 34,21–35,20,” in *Analecta Biblica* 190, Roma 2011.)

26 Sirák fia műve alapvetően esszénus előtti időből való. Könnyen elképzelhető, hogy az esszénus közösség kézikönyvként használta a Sir I-et, amely tanbeli, erkölcsi és aszketikus szempontból is megfelelt a közösség elvárásainak. Néhány pontban azonban hiányosnak bizonyult – az eszkatológiája primitív, a személyes vallásosságában nem elég elmélyült, nem elég spirituális, az igazságszolgáltatás, az Isten általi személyes elfogadottság vagy elutasíttottság, a hitben való egyesülés vagy a szeretet és a remény témáját tekintve nem eléggé kiforrott. Éppen ezért kiegészítésre szorult e pontok tekintetében, minekutána akár a közösség kézikönyveként is szolgálhatott. Vö. KEARNS, *The Expanded Text of Ecclesiasticus*, 280–300.

27 Kearns elméletéhez nagyban hozzájárult Hart ígéretesnek mutakozó „farizeusi elmélete”, miszerint a Sir II betoldásai egy farizeusi körből származó recenzió görög-zsidó (Philo) forrásból származó alkotóelemei, amellyel kiegészítették a Sir I ősi szövegét. Hart azonban nem vette figyelembe a korabeli palesztin zsidó apokrifeket, amelyek az esszénus körhöz kapcsolódnak,

J. Lagrangét, aki Kearnshez hasonlóan az egyes ismert apokrifekkel/pszeudoepigrafákkal (pl. *I Hénoch, Jubileumok könyve, XII Pátriárka végrendeletei, Mózes menybemenetele*) való összehasonlítás alapján szándékozik alátámasztani az esszénus csoport és a Sirák fia bővített formájának alapjául szolgáló (héber) recenzió közti kapcsolatot. Ugyanezen a nyomon haladva később Gabrielle Boccaccini hevítette fel a kérdést és egyúttal a kutatás kapcsán felmerült vitákat is azzal, hogy az eleve problémás esszénus kérdést további elméletekkel bővítette a csoporton belül történt változások és széttagolódások kapcsán (*hénokiak, kumrániak és esszénusok*). Az esszénus háttér mellett érvelt még T. Legrand is, akinek Kearnsra támaszkodó szemléletét É. Puech és M. Segal egyaránt elvetette, mivel túlságosan vitatott érvekre támaszkodik.²⁸ A héber forrást támasztja alá S. Bussino legutóbbi munkája is, amelynek újdonsága az egyes görög szövegek szókincsének vizsgálatában áll: a kiegészítések szókincsé eltér attól, amit a Gr I fordítója használ.²⁹

Összegezve elmondhatjuk tehát, hogy az ismeretlen HbII alapján készült Gr I szövegéből (melyeket az unciális kódexek közölnek) nem következtethetünk teljes bizonyossággal a Hb I szövegre, így azt továbbra is homály fedi. A Gr II szövege az MSS által tanúsított 150 résznyi kiegészítéssel bővült a Gr I szövegéhez képest.³⁰ Mindemellett nem tekinthetjük a Gr I szövegét teljes mértékben a Gr II szövegek forrásának, hiszen azok a kiegészítések egy (az ismeretlen Hb I alapján készült) HbII recenziót is feltételeznek, amit kezdetben a múlt században talált töredékekkel azonosítottak (Segal és Kearns ezzel nem ért egyet),³¹ és

és mind nyelvi, mind doktrinális szempontból nagy hasonlóságot mutatnak a Sir betoldásokkal. Vö. KEARNS, *The Expanded Text of Ecclesiasticus*, 114–118. Lehet, hogy célszerűbb a farizeusok helyett sokkal inkább az esszénusokat megvizsgálunk? Az esszénusok alapvetően egyetértettek a farizeus nézetekkel, a törvény szigorú tiszteletével, és a túlvilág gondolatával. Ebből a szempontból Hart farizeus elméletét akár helyettesítheti az esszénus csoport is. Ez egy fontos doktrinális egyezés, ugyanakkor nem szabad elfeledkezni arról, hogy az esszénusok különböznek a farizeusok csoportjától, és éppen ebben a pontban áll közelebb a Sir II az esszénusokhoz, mint a farizeusokhoz. Ez a pont pedig a test feltámadásának gondolatához kapcsolódik, mégpedig a test és a lélek egysége vagy szétválasztása tekintetében. Vö. KEARNS, *The Expanded Text of Ecclesiasticus*, 279–280.

28 Lagrange mellett többek között M. Philonenko is az esszénus gyökerek mellett érvelt a pszeudoepigrafák eredetét kutató munkássága alapján. Az említett vitához kapcsolódó adatokat vö. M. Gilbert Kearns publikált téziséhez írt bevezetésével: „Introduction to Kearns’ Dissertation”, in KEARNS, *The Expanded Text of Ecclesiasticus*, 17–20.

29 Lásd BUSSINO, S., *The Greek Additions in the Book of Ben Sira*, (AnBib 203), Roma 2013.

30 Vö. KEARNS, *The Expanded Text of Ecclesiasticus*, 51.

31 Segal rekonstrukciója alapján a Sirák szövegtörténetével kapcsolatosan a következő állományok különböztethetők meg: (1.) *Sirák fia kezdetleges héber szövege* (primitive hebrew text:

amelyek már feltehetően esszénus eredetű kiegészítéseket tartalmaznak. A Gr II tehát már eleve egy kiegészített szövegváltozat, amely a későbbi másolatok eredményeképpen további kiegészítésekkel bővült (Gr II^{rec}), és amelyeket az egyes későbbi minuszkulások egymástól különböző módon közölnek. A fent említett kutatások eredményei – melyek közül ki kell emelni Kearns, Ziegler vagy Beentjes mind a mai napig a kutatásokhoz elsőként használt munkáit – nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a Sirák fia könyvével kapcsolatos ismeretek még inkább elmélyüljenek. Ennek ellenére – amint ez kiderült – még sok kérdés maradt megválaszolatlanul.

2.3. A latin szövegek (VL-Vg)

Sirák fia latin fordításával kapcsolatban mindenekelőtt a kereszténység kezdeti idejéből (II. század) származó *Vetus Latina*-t (VL) kell megemlítenünk, amelyet Szent Jeromos kevés változtatás után illesztett a Vulgatába (Vg), annak ellenére, hogy feltehetően ismert egy bizonyos héber szöveget. Kearns (Thielmann és De Bruyne alapján) úgy tartja, hogy a VL eredetileg nem tartalmazta azt a szöveget (csupán 1-43.; 51. fejezeteket), amely a későbbi (pl. Sixto-Clement) Vulgatában már megtalálható, hanem mindössze egy görög forrásra támaszkodó „primitív” latin szöveget (afrikai típusú).³² Ez a későbbi fordítók (európai/„itala”) munkája következtében újabb kiegészítésekkel és betoldásokkal bővült (pl.: az 5. században: *Laus Patrum*, valamint a prológussal).³³ Az elmélet Smend gondolata alapján még kiegészült azzal, hogy a latin szöveg alapjának tekintett görög forrás azonos a héber szöveg rövidebb fordításával (Gr I), azonban több jel is arra utal,

Hb^{prim}); (2.) *első recenzió*: (HbII^{RecGr I}) – a Hb^{prim} egy újabb recenziója még Kr. e. 132 előtti időből, amely az unoka által fordított Gr I alapjául szolgált: – mindkettő (Gr I és HbII^{RecGr I}) eltér Hb^{prim}-től a kihagyások és anyagát tekintve is számottevő részben. (3.) *második recenzió*: (HbII^{RecGrII}) Egy újabb héber recenzió, melynek karakterisztikája a bővítések, glosszák és egyéb hozzátoldások interpolációjában jelenik meg. Ennek a beszúrásokkal bővített héber felhasználásával készült el a Gr I revíziója görög nyelven (GrII), amelybe további betoldások kerültek tiszta görög forrásból. Ez a recenzió (HbII^{RecGrII}) feltételezhetően a kereszténység előtti korból való. (4.) *harmadik recenzió*: (HbII^{Recsyr}) Ez a recenzió az előző kettő befolyása alatt áll, és a Kr. u. II. századra tehető. Ez az alapja a szír fordításnak. (5.) *negyedik recenzió*: (HbII^{RecMSS}) Az előző három recenzió befolyása alatt készült el egy negyedik, mára a Kairói Genizából való MSS-ből ismert és meglévő héber recenzió, amely leegyszerűsített stílusjegyeket tartalmaz (Misna). Ennek idézései találhatóak meg a rabbinikus irodalomban. Vö. *uo.*, 121.

32 Vö. KEARNS, *The Expanded Text of Ecclesiasticus*, 54–57.

33 A latin szöveg 33 sort tartalmaz a *fam.* 248. névvel illetett Gr II kódexcsalád 150 során felül, és még számos olyan sajátos kiegészítést, amely stílusát és alkalmazását tekintve hasonló a szövegcsoporthoz. Lásd KEARNS, *The Expanded Text of Ecclesiasticus*, 56.

hogy kiegészítésképpen a fordító felhasznált egy Gr II szöveget is, amely nem azonos a rendelkezésre álló görög kéziratok (GrII^{rec}) eredetével. Ezzel szemben De Bruyne azt állítja, hogy a latin fordítás alapjaként egy korai (ismeretlen) Gr II szöveget kell feltételezni, amit később kiegészítettek a Gr I szövegével összevetve (ebből származnak a VL dublettjei is). Akármelyik elméletet is vesszük figyelembe – szögezi le Kearns – a latin szöveg egyértelműen tanúskodik egy olyan Gr II szövegről, amelyen keresztül következtethetünk egyúttal a kibővített héber recenzióra is (HbII).³⁴

A latin szöveggel kapcsolatos kutatás következő mérföldkövét M. Gilbert szerint a bencések által 1964-ben készített kiadásban jelöli meg (*Liber Iesu Filii Sirach*),³⁵ miközben P. M. Bogaert ehhez kapcsolódó recenzióját idézi: Az eredeti latin szöveg valóban függ a héber szöveg alapján készített görög recenziótól. Jóval a Vulgata előtt azonban ezt a szöveget átjavították és kibővítették egy héber szövegre támaszkodó, javítás és kiegészítés nélkül készített alexandriai szöveg alapján. Azok a részek tehát, amelyek egyaránt megtalálhatóak a héber, a szír, valamint a Szeptuagintának egyes recenzióiban (Alexandriai Kelemen, origenista recenziók), a kezdetleges „ősi” latin verzióhoz köthetőek. Minden egyéb részt a Vulgata kiegészítésének kell tekinteni.³⁶

Kicsivel később Ziegler a már említett munkájában rávilágított arra, hogy a latin számos helyen megegyezik az ismert héber szöveggel, azonban a görög forrásokkal nem.³⁷ Ezt egészítette ki – ahogyan már korábban is szó esett róla – O. Wahl a *Sacra Parallela* alapján: a Gr II 17 olyan betoldására mutatott rá, amelyekről idáig csupán – a Kearns által említett – 33 sor latin szöveg tanúskodott (a Gr II^{rec} forrásokkal ellentétben).

Maurice Gilbert a VL kapcsán készített tanulmányában összegzi mindent: az első pontban leszögezi, hogy a VL egy görög szöveg alapján készült, melyet – a fordításbeli különbségeket, a szóhasználatot és a szövegbeosztást figyelembe véve – példákkal támaszt alá (a görög és latin szövegek összehasonlítása a Pesittával és a héber szöveggel történt egybevetése alapján).

34 Vö. *uo.*, 55–57.

35 Lásd *Biblia Sacra iuxta latinam Vulgatam versionem ad codicum fidei XII*, Città del Vaticano 1964.

36 Vö. GILBERT, M., „The Vetus Latina of Ecclesiasticus”, in XERAVITS, G. – ZSENGELLÉR, J., *Studies in the Book of Ben Sira. Papers of the Third International Conference on the Deuterocanonical Books (Pápa)*, (Journal for the Study of Judaism 127), Leiden 2008, 2.

37 Vö. DI LELLA, A., „The Newly Discovered Sixth Manuscript of Ben Sira from the Cairo Geniza”, in *Biblica* 69 (1988) 226–238.

A második pontban felvázolja azt az elméletet, miszerint a VL fordításának alapjául szolgáló görög szöveg (Gr II) nem azonos azzal, amelyről (Gr II^{GrMSS}) a meglévő görög kéziratok tanúskodnak (Kearns és De Bruyne is): a Gr I és a Gr II szövegtanúi a Sir 30,25-16a és a 33,16b-36,16a szakaszokat egyaránt felcserélve hozzák (a latin és a héber szövegekkel szemben), amit a Rahlf- és Ziegler-féle szövegkiadások kijavítottak a latin, a szír és a héber sorrend alapján. Kivételt jelent ez alól a később talált hatodik héber töredék (MS F), amely a görög sorrendet hozza. Az utóbbit leszámítva tehát feltételezhetjük, hogy a latin és a meglévő görög kéziratok nem azonos Gr forrásból származnak, mint ahogyan a héber és szír szövegek többsége sem, továbbá, hogy a VL egy olyan forrásról tanúskodik (Gr II^{VL}), amely minden bizonnyal régebbi a Sínei és Vatikáni kódexek görög szövegétől és annak forrásától (Gr II^{GrMSS}), hiszen azok már fordított sorrendben hozzák az említett szakaszokat. Ezek alapján állapítja meg Gilbert a következőt: „Számos fordítás és kommentár szerzője jegyzi meg, hogy ha valaki a Sirák fia által írt eredeti szöveget akarja szemügyre venni, a Vetus Latina és a Pesitta szövegét kell követnie”.³⁸ Ugyanakkor felmerül a kérdés: miként változott meg ilyen módon a görög szöveg?

A harmadik kijelentés a VL sajátos kiegészítéseire vonatkozik, amelyek egy zsidó közegből származó görög szövegből erednek. Erre utal, hogy a VL kevés keresztény eredetű betoldásról árulkodik. Ezen kevés betoldások közül említésre méltó a Vulgatában található Sir 2,8-10, ahol az utolsó versben a „szeretet” (*szerecsétek - diligete*) beszúrásával az előző versek által hozott „hit” és „remény” nyert kiegészítést az isteni erényekről szóló tanítás alapján, amely egyértelműen keresztény jellegre utal. Azok a kiegészítések, amelyek azonban nem idegenek a zsidó gondolkodástól sem, minden bizonnyal a VL eredeti forrásához köthetőek. Azonban a latin és héber szövegek közötti hasonlóság alapján – melyre Ziegler is rámutatott – miért ne feltételezhetnénk, hogy a VL egy héber forrásból merít, vagy legalábbis egy héber szöveg alapján javították át esetleg Jeromos korában, amikor az egyes fordításokat gyakran összevetették a zsidó Biblia héber szövegével. A Sirák fia azonban nem szerepel a zsidó kánonban, éppen ezért ennek kicsi a valószínűsége, ugyanakkor a rabbinikus irodalom (pl. éppen a maszoréták vagy az esszénus körök munkája) nyomán mégis felhasználhatták a héber szöveget.³⁹ Továbbá ésszerűnek látszik feltételezni egy hellenista hátteret,

38 Lásd GILBERT, *The Vetus Latina of Ecclesiasticus*, 5.

39 Lásd LABENZ, J. R., „The Book of Ben Sira in Rabbinic Literature”, in *Association for Jewish*

hiszen ebben az esetben beszélhetünk zsidó közegről és görög nyelvi háttérről egyaránt. Jelen esetben azonban csak feltételezések vannak.

2.4. A szír szövegek

A szír szövegek közül két fontos forrást kell megemlíteni: az V. századra datálható Szír-hexaplát, amely az Órigenész alapján ismert Gr II szöveg fordítása (vagy a meglévő szír szövegnek az akkor ismert görög szövegekkel való egybevetése);⁴⁰ és a Pesittát (Syr), amelyet héber szöveg alapján fordítottak (Hb II). Ez a forrás (Hb II^{Syr}) – Kearns alapján⁴¹ – egyrészt már a Hb I bővített formája lehetett, ugyanakkor nem teljesen azonos a jelenleg ismert héber töredékekkel. Emellett említést kell tenni egy sajátos görög forrásról (Gr II) is, amely főként a dublettek fordítása esetén befolyásolta a szír fordítót, és amelynek hatása csak később – a héberből való fordítást követően – jelent meg a szövegben, amikor a szír Ószövetséget átdolgozták a LXX alapján.

A görög szöveget illetően érdekes összefüggéssel találkozhatunk a *fam.* 248 esetében: a Gr II-re jellemző 150 sajátos verssor közül 35 egyaránt megtalálható a szír fordításban: ez a közös vonás jelentős a többi szövegtanúhoz képest, melyek esetében nem találkozhatunk ilyen nagy megfeleléssel a kiegészítések tekintetében.⁴² Ez a Hb II forrás és a Gr II erős befolyása határozza meg tehát a szír szöveg jellegét.⁴³ Emellett azonban a latin szöveggel ellentétben a szír fordítás számos olyan sajátos kiegészítéssel rendelkezik, amelyről más szöveg nem tanúskodik, és amelyeket egyúttal egy tanító irányzat hatását figyelembe véve összefüggésbe hozhatunk a későbbi verziókkal (Syr II).

Ilyen hatásról számol be R. Owens tanulmánya, amely a Pesittában található keresztény vonásokat vizsgálja. A sajátos kiegészítések közül néhány az eredeti szöveg átdolgozásakor keletkezhetett annak „kereszténnyé alakítása (christianizing)” folytán a szír Újszövetség fordítása alapján.⁴⁴ A

Studies 30 (2006) 347–392. Vö. még Vö. KEARNS, *The Expanded Text of Ecclesiasticus*, 279–281. (a IV. fejezet: „Essenian elements in Sirach II”).

40 Vö. ZIEGLER, *Sapientia Iesu Filii Sirach*, 185; VAN PEURSEN, *Ben Sira in the Syriac Tradition*, 155–156.

41 Vö. KEARNS, *The Expanded Text of Ecclesiasticus*, 57–59.

42 Vö. *uo.* (a táblázat jól szemlélteti az arányokat).

43 Vö. GILE, „The Additions to Ben Sira and the Books Multifunctional Textual Witness”, 237–256.

44 Vö. OWENS, R. J., „Christian Features in the Peshitta Text of Ben Sira: the Question of Dependency on the Syriac New Testament”, in *uo.*, 177–196.

Pesitta fordítását tekintve – amely keresztény és zsidó jelleget egyaránt hordoz – kérdésessé válik a fordító identitása. J. Joosten mindössze elmélet szintjén ad választ a kérdésre: feltételezni lehet, hogy e kettősség alapján az eredeti szöveg szerzője vagy zsidóból lett keresztény, vagy zsidó felmenőkkel rendelkező keresztény (személy vagy csoport) lehetett, aki(k) a zsidó Targum szövege alapján készítette el a fordítást.⁴⁵

Van Peursen a Pesitta mellett figyelembe veszi a kezdeti patrisztikus korból származó idézeteket, valamint a VIII. századtól kezdve azokat a Sirák fia könyvéhez kapcsolódó kommentárokat (pl. Theodor bar Koni), amelyek egyúttal tanúi a szír exegetikai hagyomány fejlődésének is. Ezek mellett fontos tanúknak számítanak azok a szír liturgikus szövegek, amelyek főként a szír-hexaplában található recenzióból merítve idézik a Sirák fia könyvének egyes részeit.⁴⁶

Összegzésképpen meg kell jegyezni, hogy az ősi forrásról tanúskodó szír szövegek egy célirányos (exegetikai vagy liturgikus) szövegfejlődés következtében egyedivé váltak: az egyéni céllal készült fordítás gyakran kihagyja, vagy csak felületesen közli azokat a részeket, amelyek az adott közönség számára kevésbé érdekesek. Éppen ezért a szír fordítás – Gilbert szerint – fontos szövegтанúja a Gr II szövegnek, de nem mindig tekinthető megbízható forrásnak.⁴⁷

2.5. Kopt szövegek

A régebbi forrásokat vizsgálva rövid kitekintést kell tenni a kopt kéziratok irányába is. Ezeket a fordításokat egyrészt koruk miatt (III-IV. század) kell figyelembe venni, másrészt pedig a LXX közvetlen tanúinak tekinthetőek, melyek őskeresztény környezetben keletkeztek. Éppen ezért a Sirák fia könyvét a kopt bibliafordításban már a kezdetektől fogva tartalmazza. Emellett azonban számos olyan szempontot találhatunk, amik miatt e szövegтанúkat csupán részben veszik figyelembe a kutatók. Egyrészt a szír fordítás eleve a LXX alapján készült (a héber szöveggel így csak közvetett kapcsolatban áll). Másfelől az egyes fordítások amellet, hogy – a szír recenziókhöz hasonlóan – retorikailag és tartalmilag egyaránt sajátos jegyeket hordoznak, egymáshoz való viszonyukban sem mutatnak egységességet az egyes dialektusok (Sahaddik, Boharitik) miatt, amelyek to-

45 Vö. JOOSTEN, J., „Archaic Elements in the Syriac Version of Ben Sira”, in *uo.*, 167–175.

46 Vö. VAN PEURSEN, *Ben Sira in the Syriac Tradition*, 143–165.

47 Lásd GILBERT, „Où en sont les études sur le Siracide?”, 168.

vábbi karakterjegyeket kölcsönöznek a különféle recenzióknak. F. Feder mindemellett egy megfelelő kritikai kiadás szükségességét hangsúlyozza, amely az egyébként nagy mennyiségű, ugyanakkor meglehetősen töredékes forrásanyagot némiképp rendszerezné.⁴⁸

3. Konklúzió

A Sirák fia könyvének forrásanyagát tekintve elsőként annak gazdagságára és sokszínűségére kell gondolni, amely vonatkozhat a kinyilatkoztatás különböző korokban, különféleképpen megjelenő útjára, amely a különböző fordításokon vagy recenziókon keresztül a hallgatók szükségéhez mérten közölte a „nagy és jelentős bölcsességet... azok használatára, akik igazán meg akarják érteni és tanulni, hogyan kell viselkedniük azoknak, akik az Úr törvényéhez akarják szabni életüket” (Sirák fia Prológus).

A szentírástudomány igényt tart emellett e gazdag források rendszerezésére, törekedve egyszersmind fényt deríteni a kezdeti tanításra, amely az idők során a bővítések által különféle módon gazdagodott. A szövegkritika éppen ezért igyekszik szétválasztani, majd egymással összefüggésbe helyezni az egyes részeket, amely éppen azok sokasága és töredékessége miatt komoly kihívást jelent. A források vizsgálatát tekintve ez a kutatás – úgy tűnik – még hosszú út előtt áll. Habár már több próbálkozás született a források egységesítésére, lehet, hogy jelen helyzetben először éppen azok szétválasztására lenne szükség (P. Beentjes). Az így elkülönített anyag mélyreható vizsgálatát követően kezdődhet csak el az az összedolgozó munka, amely az egyes részeket megfelelő kritikai megjegyzésekkel ellátva egymáshoz fűzi, az egyes változatokat jelöli és kommentálja (M. Gilbert). Azonban rendelkezünk-e már kellő ismerettel az egyes források tekintetében, hogy egy megfelelő kritikai kiadást készíthessünk: melyek azok a kiegészítések vagy változatok, amelyek a rekonstruált szöveg részét alkothatnák? Melyek azok a részek, amelyek csupán a kritikai apparátusban kaphatnak helyet? Hogyan lehetne megfelelő módon szemléltetni a szöveg alakulásának egyes fázisait? A szövegkritika nyelvi elemzései mellett milyen mértékben támaszkodhatunk a doktrinális vagy irodalmi elemzések eredményeire (Kearns)? Egyelőre még várunk a válaszokra.

48 Vö. FEDER, F., „The Coptic Version(s) of the Book of Jesus Sirach”, in XERAVITS – ZSENGELÉR, *Studies in the Book of Ben Sira*, 11–20.